

ДУБРОВІНА

Любов Андріївна –
член-кореспондент НАН
України, директор Інституту
рукопису Національної
бібліотеки України імені
В.І. Вернадського

АКАДЕМІК В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ І ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Вельмишановний Борисе Євгеновичу!
Шановні колеги!

Заснування Української академії наук у 1918 р. є унікальним досвідом та непересічною подією в історії вітчизняної і світової науки. Її становлення відбувалося в надзвичайно складний період змін у геополітичній ситуації, що сталися після Першої світової війни, гострих соціально-політичних реалій в Україні, революцій та переворотів, економічної руйни й духовних зламів.

Заважала також відсутність власного досвіду України в побудові та розвитку такої наукової інституції, адже периферійне становище у складі Російської імперії зумовило існування на українських теренах лише наукових товариств та громадських об'єднань. Специфіка цього періоду полягала і в неможливості автоматично запозичити досвід інших країн для визначення статусу і функцій УАН.

Та попри все Академія виникла як потужний науковий центр, що успішно продовжував свою діяльність і надалі, за різної влади.

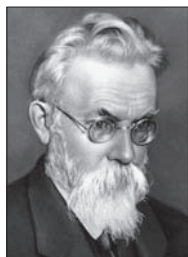
Феномен життєздатності Академії полягає в силі наукової думки, об'єднанні інтелектуального потенціалу найкращих представників науки. І доцентровою силою цих потенцій стала постать Володимира Івановича Вернадського.

Саме В.І. Вернадський на основі аналізу світового досвіду розробив концепцію УАН, саме він першим з істориків науки розглянув академію наук як *особливий соціальний інститут* зі своїми особливими функціями, врахувавши як обставини, що характеризували український культурний і суспільно-політичний рух, так і споконвічне прагнення українського народу до незалежності.

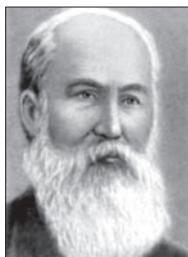
В.І. Вернадський розкрив значення організації академічної науки в житті народів і держав, показав переваги та прогресивні риси академії, що трансформуються в наукові центри

Д.І. Багалій

В.І. Вернадський

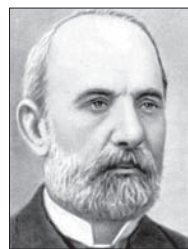
М.Ф. Кащенко

В.А. Косинський

А.Ю. Кримський

О.І. Левицький

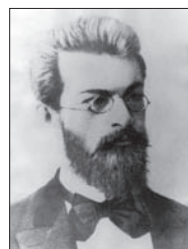
М.І. Петров

С.Й. Смаль-
Стоцький

Ф.В. Тарановський

С.П. Тимошенко

М.І. Туган-
Барановський

П.А. Тутковський

Дванадцять перших академіків УАН

на державних засадах, з урахуванням розвитку фундаментальної науки: природничих наук — для економічного поступу держав, гуманітарних — для національного самоствердження.

Заснування Української академії наук тісно пов'язане не лише з ім'ям В.І. Вернадського, а

й з постаттю такого видатного вченого в галузі права, державного діяча, як М.П. Василенко, на той час прем'єр-міністр і міністр освіти у гетьманському уряді. За його сприяння 14 листопада 1918 р. було ухвалено Закон Української Держави про заснування Української академії наук у м. Києві, підписаний гетьманом Павлом Скоропадським. Закон затвердив Статут та штати УАН, увівши їх у дію з 1 листопада 1918 р. Тоді ж було затверджено і структуру УАН, передбачено її послідовний розвиток, оголошено повноваження першого обраного голови-президента В.І. Вернадського та Спільного зібрання у складі 12 затверджених академіків.

Колосальна робота із заснування УАН та підготовки законопроекту проводилася в дуже стислі терміни, практично за п'ять місяців: у липні–вересні 1918 р. відбулося 23 засідання Комісії із заснування Академії. В Комісії брали участь відомі вчені з різних галузей знань: Д.І. Багалій, М.Ф. Кащенко, Є.В. Спекторський, Б.О. Кістяківський, Й.Й. Косоногов, О.В. Сперанський, М.І. Туган-Барановський, С.П. Тимошенко, А.Ю. Кримський, Г.Г. Павлуцький, П.А. Тутковський, Є.К. Тимченко, С.Л. Франкфурт. До обговорення долучилися понад 50 знаних науковців, і їхні думки щодо устрою Академії та її складу стали предметом дискусії на всіх засіданнях Комісії з розробки законопроекту.

Уже в 1919 р., попри значні політичні та матеріальні проблеми, Академія охоплювала 42 галузі наук, здійснювала великий обсяг наукової та організаційної діяльності, а також публікувала наукові праці.

Створення Академії передбачало взаємозв'язок таких національних інституцій, як Академія наук, Національна бібліотека та Національний музей, — базових для розвитку науки і культури центрів, що започатковувалися паралельно з нею.

В.І. Вернадський послідовно втілював у життя свою концепцію: лише розвиток Академії на державних засадах та формування комплексу наукових установ з охопленням фундаментальних галузей знання дозволять сформувати

фундаментальну базу науки та національні кадри, зокрема у сфері експериментальних (природничих і технічних) наук.

Ідеї В.І. Вернадського ґрунтувалися на осмисленні планетарних процесів та баченні перспективи соціально-економічного і технологічного прогресу людства. Він далекоглядно передбачав зростання ролі науки як виробничої сили в розвитку базисних основ держави та її економічної потужності.

Учений обґрунтовано доводив значення і перспективу нових економічних відносин, необхідність вивчення та використання природних ресурсів для розвитку країни. Тому Академія наук як розгалужений науковий центр має спиратися на державну основу та державне фінансування, які можуть забезпечити організацію наукового дослідження продуктивних сил країни та її природних багатств, економіко-статистичне вивчення населення, а також знайти засоби для зміцнення і розвитку продуктивності праці, щоб у найкоротший термін створити економічний базис для становлення України як незалежної держави.

Водночас Академія, на думку В.І. Вернадського, мала спеціальне завдання — сприяти зростанню української національної самосвідомості та української національної культури і мови, вивченню минулого та сучасного України у всіх проявах духовного, державного та соціально-економічного життя, що покладалося на гуманітарні науки. Системність концепції визначила й органічний зв'язок з нею іншої новаторської і гуманістичної ідеї В.І. Вернадського — поряд із фундаментальними напрямками природничих наук він ставить «розряд прикладного природознавства», де розвиваються знання, пов'язані з технікою, промисловістю, сільським, лісовим та водним господарством. Залишаючись академічною, наука зобов'язана була реалізувати свій прямий зв'язок з розвитком науково-практичних досліджень Академії в інтересах матеріального і духовного життя суспільства та пересічної людини. Іншою умовою, як вважав В.І. Вернадський, є широка автономія, що гарантує свободу наукової думки. Ці умови дозволять швидко зміцнити науковий

потенціал України і піднести рівень УАН до її визнання світовим співтовариством академії наук, що набувало принципового значення в умовах світових інтеграційних тенденцій.

В.І. Вернадський розробив життєздатну далекоглядну модель Академії. Він окреслив основні вимоги до устрою Академії: національні, державні та гуманістичні. В організацію академічного життя було закладено три головні принципи: державний статус, самоврядність у наукових справах, гармонійне поєднання природничих, технічних і соціогуманітарних наук.

У надзвичайно короткий, але історично дуже місткий час відбулося наукове та організаційне становлення УАН, силами великого колективу українських учених було реалізовано та розвинуто основні концептуальні положення системного погляду В.І. Вернадського на зміст і суть академічної науки як головного наукового центру з широким спектром дослідницьких установ, живого організму, що невинно розвивається, перебуває в руслі світових наукових процесів і працює задля всебічного зміцнення власної держави.

Геніальні ідеї В.І. Вернадського заклали потужний потенціал для подальшого розвитку академічної науки в Україні, її мобільності та ефективності, послідовного нарощування наукомісткості знань, зростання масштабів досліджень, формування та розвитку вітчизняного комплексу фундаментальної науки, передбачили її органічне входження в інтегроване суспільство знань XXI століття — інформаційної ери людства.

Вивчення спадщини В.І. Вернадського продовжується й сьогодні. Відомо понад 50 праць окремих дослідників та колективів, присвячених заснуванню УАН, у тому числі низка фундаментальних досліджень, проведених під егідою Комісії НАН України з наукової спадщини академіка В.І. Вернадського. Видатною подією стало багатотомне видання у 2011–2012 рр. (10 томів, 16 книг) вибраних праць В.І. Вернадського до 150-річчя від дня народження вченого. Роль і місце академіка В.І. Вернадського в заснуванні УАН висвітлено в перших трьох

томах цієї серії, а також в останньому виданні, присвяченому 100-річчю НАН України.

У Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, створеній також за участі академіка в 1918 р. як потужна лабораторія науки і книгозбірня світового рівня, зберігається наукова і творча спадщина самого В.І. Вернадського, зокрема його наукові публікації, особовий архів, архів УАН–ВУАН, особові архіви видатних учених Академії, а також видаються фундаментальні публікації документів та матеріалів з історії НАН України, довідники та бібліографічні покажчики, присвячені постаті

вченого, щороку проводяться наукові читання В.І. Вернадського.

На порталі НБУВ розгорнуто потужний електронний ресурс «Вернадськіана», який продовжує поповнюватися та розвиватися. Така велика увага до історії заснування УАН, осмислення ідейного змісту цієї події з позицій сучасності та з урахуванням досвіду української науки у ХХ – на початку ХХІ ст. ще раз засвідчує вирішальне значення ідей В.І. Вернадського для розвитку вітчизняної науки.

Дякую за увагу!